

Посібник з журналістських розслідувань

Як працювати з документами, базами
даних та які методи використовувати

Видання шосте

Брант Г'юстон

Іллінойський університет в Урбана-Шампейн

Марк Горвіт

Школа журналістики Міссурійського університету

Організація репортерів та редакторів-розслідувачів
(Investigative Reporters and Editors, Inc.)

Київ 2025

УДК 070.1:343.1(477)

Г99

ISBN 978-617-7370-77-1

DOI:10.71262/AUP- 978-617-7370-77-1

Г'юстон Б., Горвіт М.

Посібник з журналістських розслідувань: як працювати з документами, базами даних та які методи використовувати / Пер. з англ. Бюро перекладів «Профпереклад»; наук. ред. В. Іванов. К. : Академія української преси, Центр вільної преси, 2025. 512 с.

Американський «Посібник з журналістських розслідувань» Бранта Г'юстона та Марка Горвіта, що з 1983 року витримав шість перевидань, є класикою жанру. Його мета — надати студентам і журналістам-практикам системні знання та інструменти. У книзі поєднані методологія, реальні приклади та практичні завдання.

Особливо актуальним видання є для України сьогодні, де журналісти працюють в умовах воєнних дій, документують скоєні країною-агресором злочини, викривають корупційні схеми та протидіють дезінформації.

Видання призначене як для журналістів-практиків, так і для студентів, які вивчають журналістику та комунікацію.

УДК 070.1:343.1(477)

Переклад виконано перекладацькою компанією «Профпереклад»,
перекладач — Колесникова О. І.

Видання здійсненої за підтримки відділу публічної дипломатії посольства США в Україні.

Посібник з журналістських розслідувань: як працювати з документами, базами даних та які методи використовувати, 6-ге видання.

Уперше опубліковано в США видавництвом Investigative Reporters and Editors, Inc.

Copyright © 2021, 2009, 2002 by Investigative Reporters and Editors, Inc.

IRE та логотип IRE є зареєстрованими торговими марками та/або знаками обслуговування Investigative Reporters and Editors, Inc. і використовуються з дозволу.

Усі права захищені.

Жодну частину цієї книги не можна відтворювати, зберігати в системах пошуку або передавати в будь-якій формі чи будь-якими засобами, зокрема електронними, механічними, за допомогою фотокопіювання, аудіозапису чи в інший спосіб, окрім випадків, дозволених законом або прямо погоджених видавцем у письмовій формі.

© 2021 Investigative Reporters and Editors, Inc.

© Brant Houston, Mark Horvit

© 2025, Академія української преси, Центр вільної преси

ISBN 978-617-7370-77-1

The Investigative Reporter's Handbook

A Guide to Documents, Databases and Techniques

Sixth Edition

Brant Houston

University of Illinois at Urbana-Champaign

Mark Horvit

Missouri School of Journalism, University of Missouri

Investigative Reporters and Editors, Inc.

bedford/st.martin's

Macmillan Learning

Boston | New York

For Bedford/St. Martin's

Vice President, Editorial, Macmillan Learning Humanities: Leasa Burton

Senior Program Director for Communication: Erika Gutierrez

Marketing Manager: Kate Nurre

Director of Content Development, Humanities: Jane Knetzger

Associate Editor: Kimberly Roberts

Senior Content Project Manager: Peter Jacoby

Senior Workflow Project Supervisor: Susan Wein

Workflow Project Manager: Lisa McDowell

Production Supervisor: Lawrence Guerra

Advanced Media Project Manager: Sarah O'Connor Kepes

Media Editor: Nicole Erazo

Project Management: Lumina Datamatics, Inc.

Composition: Lumina Datamatics, Inc.

Text Permissions Research: Elaine Kosta, Lumina Datamatics, Inc.

Photo Permissions Editor: Angela Boehler

Director of Design, Content Management: Diana Blume

Text Design: Lumina Datamatics, Inc.

Cover Design: Sarah Beth Wiley and William Boardman

Printing and Binding: LSC Communications

Investigative Reporter's Handbook: A Guide to Documents, Databases, and Techniques, 6e
First published in the United States by Investigative Reporters and Editors, Inc.

Copyright © 2021, 2009, 2002, 1996 by Investigative Reporters and Editors, Inc.

IRE and the IRE logo are registered trademarks and/or servicemarks of Investigative Reporters and Editors, Inc., and used by permission.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, except as may be permitted by law or expressly permitted in writing by the Publisher.

Manufactured in the United States of America.

1 2 3 4 5 6 25 24 23 22 21 20

For information, write: Bedford/St. Martin's, 75 Arlington Street, Boston, MA 02116

ISBN 978-1-319-10284-5

Acknowledgments

Text acknowledgments and copyrights appear at the back of the book on pages 415–417, which constitute an extension of the copyright page. Art acknowledgments and copyrights appear on the same page as the art selections they cover.

Журналістські розслідування у ХХІ столітті: актуальність і виклики	xv
Передмова	xxii
Про авторів	xxviii

ЧАСТИНА І Навички журналістських розслідувань	1
1 Процес розслідування	1
Процес розслідування 3	
Вибір теми розслідування 3 ■ Гіпотеза 4 ■ Вторинні джерела 4 ■	
Від вторинних до первинних документів 5 ■ Інформатори 6 ■	
Методи дослідження 6 ■ Організація інформації 7 ■ Ставте під	
сумнів «те, що знають усі» 8	
Розкадрування 9	
Основи розкадрування 9 ■ Метод розкадрування Пола Вільямса 9	
Спробуйте самі 14	
Дивіться також 15	
2 Вторинні джерела: від Інтернету до сторінки	16
Навігація в Інтернеті 17	
Газети та редакції 19	
Джерела місцевих новин 20 ■ Офіційні повідомлення, звіти	
правоохоронних органів та рекламні оголошення 22	
Додаткові вторинні джерела для розслідування 22	
Програми ефірного та кабельного телебачення 22 ■ Журнали	
та інформаційні бюлетені 23 ■ Дисертації та дипломні	
роботи 24 ■ Книги 24 ■ Бібліотеки 25	
Додаткові джерела для пошуку людей 26	
Корисні ресурси для пошуку 27	
Бібліографії 27 ■ Бази даних вторинних джерел 27	
Спробуйте самі 28	
Дивіться також 2	
3 Первинні документи	30
Довідники документів 31	
Первинні документи про фізичних осіб 32	

Ідентифікаційні номери 32 ■ Акти цивільного стану 33 ■
Ліцензії 34 ■ Підтвердження точності документів 34

Первинні документи для підприємств та установ 35

Єдиний комерційний кодекс США 36 ■ Застави та податкові документи 36

Первинні документи з баз даних та інших джерел 37

Документи установ 38 ■ Використання баз даних та документів державних органів 38 ■ Комерційні бази даних 38 ■
Депозитарні бібліотеки 39 ■ Технічні та наукові джерела 40 ■
Національна архівна система 41

Як зібрати все до купи 42

Спробуйте самі 45

Дивіться також 46

4 Аналіз даних під час розслідувань 47

Отримання доступу до баз даних 49

Інструменти комп'ютерної журналістики та журналістики даних 49 ■
Пошук та вибір бази даних для роботи 50 ■ Інша ключова інформація 52 ■ Зберігання баз даних під рукою 53 ■ Отримання доступу 54

Місцеві джерела даних 54

Політика 55 ■ Бізнес та економіка 55 ■
Документи про майно та податки 55 ■ Злочинність та зброя 56 ■
Освіта 56 ■ Суди та слідчі ізолятори 57 ■
Міська та окружна влада 57 ■ Інфраструктура 57

Штатні та федеральні джерела 58

Аварії 58 ■ Екологія 59 ■ Джерела даних на рівні штату 59 ■
Демографічні дані 59 ■ Інші федеральні джерела даних 60

Неструктуровані дані (текст, аудіо та відео) 60

Спробуйте самі 61

Дивіться також 62

5 З'ясування інформації про фізичних осіб 63

Як знаходити та оцінювати інформаторів 64

«Нинішні» та «колишні» 64 ■ Викривачі 65 ■ Зовнішні експерти 66

Пошук інформаторів 67

Онлайн-інструменти 67 ■ Довідники 68 ■ Внутрішні довідники 68
Особисті звички 69 ■ Корисні документи та реєстри 69 ■
Мапування владних структур 70 ■ Маргіналізовані громади 71

Інтерв'ю з інформаторами 71

Вивчення відомостей про інформатора 71 ■ Як виявити фальшиві дані в біографіях 73 ■ Як отримати доступ 73 ■ Розуміння мотивації інформатора 75 ■ Підготовка питань 76 ■ Структура

інтерв'ю 77 ■ Як проводити інтерв'ю 79 ■ Ведення нотаток та додаткові запитання 79

Спробуйте самі 80

Дивіться також 81

6 Як написати переконливе розслідування 82

Основи 83

Написання цікавого матеріалу 84 ■ З'ясування деталей 87 ■ Загальні настанови щодо написання матеріалів 88 ■ Як писати за хронологічними таблицями та планами 89

Структури статей 90

Основна теза й розв'язка 91 ■ Підводки: вступні речення 91 ■ Середина статті: плавність та динаміка викладу тексту 93 ■ Ракурс та тон 95 ■ Кінцівка 95

Спробуйте самі 96

Дивіться також 97

7 Етика журналістських розслідувань 98

Етика та точність інформації 99

Справедливість та закон 99 ■ Золоте правило 101

Дилеми у висвітленні інформації 101

Отримання інформації таємним шляхом 102 ■ Засідки з метою отримання коментаря 103 ■ Викриття приватної поведінки публічних осіб 104 ■ Використання анонімних та платних інформаторів 105

Написання етичних та достовірних матеріалів 107

Перевірка достовірності — рядок за рядком 107 ■ Мінні поля соцмереж 107 ■ Перегляд матеріалів перед публікацією 108

Спробуйте самі 109

Дивіться також 110

8 Спільні розслідування 111

Як почати 114

Транскордонні та трансконтинентальні розслідування 115

Встановлення стандартів 115 ■ Робота з витоками інформації 116 ■ Підхід ICIJ 116

Співпраця між журналістами та університетами 118

Редакції некомерційних та комерційних організацій 118

Краудсорсинг 119

Спробуйте самі 120

Дивіться також 121

ЧАСТИНА II Розслідування установ 122

9 Розслідування органів виконавчої влади 122

Зацікавлені особи та процеси 123

Розуміння державних установ 124 ■ Розуміння бюджетів органів влади 124 ■ Консультанти та підрядники 126 ■ Закупівлі 127 ■ Контроль за бюджетом та господарською діяльністю 131

Розслідування федеральних справ 131

Високопосадовці 132 ■ Як використовувати Федеральний реєстр 133 ■ Міністерські призначенці 134 ■ Конфлікти інтересів 134 ■ Генеральні інспектори 136 ■ Нескінченна бюрократія 139 ■ Державна служба 140 ■ Персонал зі зв'язків з громадськістю 140 ■ Органи державного управління 142

Розслідування справ штатів та місцевих органів влади 142

Губернатор 143 ■ Державні та муніципальні службовці 143 ■ Корупція у фінансуванні кампаній 144 ■ Як використовувати Державний реєстр 145

Спробуйте самі 145

Дивіться також 146

10 Розслідування органів законодавчої влади 147

Розслідування діяльності Конгресу 148

Відстеження грошових потоків 148 ■ Фінансування кампаній 150 ■ Лобісти 153 ■ Фінансові декларації 154 ■ Матеріальні ресурси та пільги на посаді 156 ■ Особисті якості 157 ■ Законодавча діяльність 158 ■ Затвердження та бюджетні асигнування 159 ■ Комітети та нагляд 161 ■ Рахункова палата США (GAO): дослідницький та розслідувальний підрозділ Конгресу 162

Місцеве самоврядування 163

Відстеження грошових потоків 164 ■ Лобісти 165

Спробуйте самі 165

Дивіться також 167

11 Розслідування діяльності судової системи 168

Розслідування суддівської діяльності та судового персоналу 169

Бюджети судів та їхня діяльність 169 ■ Персонал 170

Підходи до розслідування діяльності судової системи 172

Судочинство як політична система 172 ■ Два види справ: цивільні та кримінальні 1774

Відстеження цивільної справи 174

Відстеження кримінальної справи: від арешту до винесення вироку 176

Між арештом та першою явкою до суду 176 ■
 Від слідчого ізолятора до суду 177 ■ Перша явка до суду 178 ■
 Досудові слухання 180 ■ Призначення суддів 180 ■
 Присяжні 180 ■ Нерозглянуті справи 182 ■ Жертви
 злочинів 1852 ■ Винесення вироку 183 ■ Угода про визнання
 вини 1874 ■ Апеляції 184 ■ Судові помилки 185

**Розслідування покарань: тюрма, випробувальний термін,
 умовно-дострокове звільнення, пом'якшення покарання та
 помилування 185**

Отримання доступу до в'язниць 186 ■ Умови утримання у
 в'язницях 186 ■ Умове покарання 188 ■ Умовно-дострокове
 звільнення 188 ■ Пом'якшення покарання та помилування 189

Розслідування справ неповнолітніх та сімейний суд 189

Справи неповнолітніх 190 ■ Сімейний суд 190

Розслідування роботи спеціалізованих судів 191

Суд зі спорів у сфері дорожнього руху 191 ■ Муніципальний
 суд 192 ■ Суд у справах про розлучення 192 ■ Суд у справах про
 спадщину 193 ■ Суд з дрібних позовів 194 ■ Податковий суд
 США 194 ■ Суд США з питань банкрутства 195 ■ Апеляційний суд
 федерального округу США 196 ■ Військова юстиція США 196

Спробуйте самі 197

Дивіться також 198

12 Розслідування діяльності правоохоронних органів

199

Розслідування діяльності поліції 201

Моніторинг окремих співробітників правоохоронних органів 201 ■
 Набір на роботу 202 ■ Підготовка 203 ■ Підвищення
 зарплати, просування по службі та пенсії 203 ■ Вище
 командування 204 ■ Внутрішні документи про дисциплінарні
 порушення 204 ■ Підробіток за сумісництвом 206

Розуміння різних видів злочинів 206

Вбивства 2096 ■ Зґвалтування 208 ■ Домашнє насильство 210 ■
 Наркотики 210 ■ Аморальна поведінка 213 ■
 Зниклі безвісти особи 214 ■ Викрадене майно 215 ■
 Підпали 216 ■ Замінування 217 ■ Порушення правил
 дорожнього руху 217 ■ Організована злочинність та економічні
 злочини (злочинність «білих комірців») 219 ■ Злочинність серед
 неповнолітніх 220

Розслідування інших аспектів правоохоронної діяльності 221

Патрульні офіцери, диспетчери та оператори служби 911 221 ■
 Кімнати для зберігання речових доказів 222 ■ Коронери та
 судмедексперти 222 ■ Права громадян та робота з громадами 223

**Ресурси для розслідування діяльності правоохоронних
 органів 224**

Статистика злочинності 224 ■ Бюджети та контракти 225 ■
Відділи документації та співробітники з питань зв'язків з
громадськістю 226 ■ З'ясування інформації про фізичних
осіб 226 ■ Відстеження документів та даних 228

Спробуйте самі 229

Дивіться також 230

13 Розслідування в галузі освіти

231

Проблеми в закладах загальної середньої освіти 232

Результати тестів 232 ■ Насильство в школах 233 ■
Шкільна дисципліна 233 ■ Утримання учнів 234 ■ Аналіз
ресурсів 235 ■ Учні з особливими потребами 236 ■ Расова, класова
та гендерна рівність 237 ■ Вибір школи та «чартерні» школи 238

Розслідування шкільного персоналу та приміщень 239

Учителі 239 ■ Адміністрація 240 ■ Шкільний персонал та
служби 241 ■ Шкільні будівлі 241

Підходи до розслідування шкіл 242

Фінансовий слід 243 ■ Приватні школи 243 ■ Домашнє
навчання 244 ■ Професійно-технічні заклади освіти 244

Проблеми в закладах вищої освіти 245

Відстеження документів 245 ■ Доходи та витрати державних
університетів 246 ■ Акредитаційні документи 247 ■
Набір та утримання студентів 248 ■ Різноманітність, гендерна
рівність та рівні можливості 249 ■ В аудиторії 250 ■ Поза
аудиторією 250 ■ Спорт 251 ■ Безпека в студентських
містечках 252 ■ Викладачі 253 ■ Адміністрація
університету 254 ■ Ради попечителів 255 ■ Закон про права сім'ї
на освіту та конфіденційність (FERPA) 255

Спробуйте самі 256

Дивіться також 257

14 Розслідування екологічних питань

258

Розслідування питань, пов'язаних зі зміною клімату 259

Федеральне регулювання: Агентство з охорони довкілля США (EPA) 260

Інші федеральні відомства 261

Використання Реєстру викидів токсичних речовин 262

Органи на рівні штату та на місцевому рівні 263

Розслідування забруднення повітря 264

Розслідування забруднення води 265

Розслідування забруднення ґрунту та відходів 267

Короткий огляд ресурсів Агентства з охорони довкілля 270

Інші федеральні регуляторні органи	270
Спробуйте самі	271
Дивіться також	272
15 Розслідування у сфері транспорту	273
Розслідування наземного транспорту	275
Автомобілі	275 ■
Мотоцикли та позашляховики	277 ■
Вантажівки	277 ■
Автобуси	278 ■
Таксі, лімузини та спільні поїздки	279 ■
Дороги	280 ■
Залізничний транспорт	281 ■
Громадський транспорт	282 ■
Небезпечні відходи	283
Розслідування у сфері авіації	283
Пілоти та екіпажі	284 ■
Авіадиспетчери та наземний персонал	284 ■
Безпека	285 ■
Місцеві авіалінії, вантажні літаки та урядові рейси	285 ■
Аеропорти	286 ■
Використання авіаційних баз даних	287
Розслідування водного транспорту	288
Комерційне судноплавство	288 ■
Берегова охорона США	288
Регуляторні органи	290
Спробуйте самі	290
Дивіться також	291
16 Розслідування у сфері соціальної справедливості	292
Расова нерівність	293
Законодавство, політика та процедури	301 ■
Економічний розрив	294
Проблеми ЛГБТК-спільноти	296
Гендерна рівність	297
Сексуальні домагання та сексуальне насильство	297 ■
Нерівна заробітна плата та доступ до ресурсів	298
Розслідування злочинів на ґрунті ненависті	299
Іммігранти та біженці	300
Експерти та правозахисники	301
Спробуйте самі	302
Дивіться також	303
17 Розслідування проблематики бідності	304
Широкий спектр підходів	305
Розслідування проблематики	306
Особливі виклики для журналістів	306 ■
Фінансова експлуатація	308 ■
Зайнятість	309 ■
Діти та сім'ї	310 ■
Безпритульність	311 ■
Медичне обслуговування	311

Розслідування програм 312

Тимчасова допомога нужденним сім'ям (TANF) 313 ■ Стягнення аліментів на утримання дітей 313 ■ Продуктові талони 314 ■ Інші програми харчування для дітей та сімей 315 ■ Інші програми допомоги 315 ■ Розслідування у сфері соціального забезпечення 316

Спробуйте самі 316

Дивіться також 317

ЧАСТИНА III Розслідування приватного сектору 318

18 Розслідування діяльності комерційних підприємств 318

Розслідування діяльності компаній 319

Комісія з цінних паперів та бірж США (SEC) 319 ■ Річні та фінансові звіти 320 ■ Федеральні регуляторні органи 323 ■ Органи влади, що займаються питаннями бізнесу на рівні штату та на місцевому рівні 324 ■ Місцеві офіційні документи 326 ■ Інші документи 327 ■ Інформатори 328 ■ Недооцінений ресурс: робочі кадри 319 ■ Юристи та суди з трудового права 329

Розслідування умов праці 330

Профспілки 330 ■ Ради з трудових відносин 331 ■ Посередництво, примирення та арбітраж 333 ■ Безпека та охорона праці 334 ■ Дотримання положень про заробітну плату 336 ■ Додаткові теми для розслідувань 338 ■ Пенсії 338 ■ Державна служба зайнятості 339

Розслідування діяльності ліцензованих фахівців 340

Пошук ліцензійних документів 341 ■ Процес ліцензування 343 ■ Професійні асоціації як джерела інформації 344 ■ Розслідування діяльності захисників 345

Спробуйте самі 346

Дивіться також 347

19 Розслідування діяльності некомерційних та релігійних організацій 348

Розслідування діяльності благодійних організацій та фондів 350

З чого почати: питання та документи 350 ■ Афілійовані групи 352 ■ Модель Гоула та Боровські 352 ■ Форма 990 355 ■ Методи та пастки збору коштів 358 ■ Фонди 359 ■ Регулювання на федеральному, місцевому рівні та рівні штатів 361

Розслідування діяльності релігійних організацій 362

Спробуйте самі 363

Дивіться також 364

20 Розслідування у сфері охорони здоров'я 365**Розслідування діяльності лікарень та інших постачальників медичних послуг 367**

Акредитація та регулювання 367 ■ Витрати та виставлення рахунків 369 ■ Лікарські помилки 370 ■ Допомога для нужденних 372 ■ Карети швидкої допомоги та інші служби невідкладної медичної допомоги 373

Розслідування діяльності інших постачальників медичних послуг 374

Лікарні Управління в справах ветеранів 374 ■ Заклади інтернатного типу та будинки для людей похилого віку 375 ■ Заклади психічного здоров'я 377 ■ Фірми, що надають медичні послуги вдома 378 ■ Лікарі, медсестри та інші медпрацівники 379

Розслідування постачальників та послуг 381

Фармацевтичні компанії 381 ■ Аптеки 383 ■ Медичні вироби 383 ■ Медичні лабораторії 384 ■ Медичні дослідження та журнали 384 ■ Банки крові 385 ■ Медичне страхування 385

НІРАА та лікарська таємниця 386**Основні організації, де можна отримати додаткову інформацію 387****Спробуйте самі 388****Дивіться також 389****21 Розслідування у сфері енергетики та комунальних послуг 390****Державне регулювання 392****Федеральне регулювання 393****Комунальні підприємства та енергопостачальники 396**

Газ та електроенергія 396 ■ Водопостачання 398 ■ Вітроенергетика 398 ■ Атомна енергетика 399 ■ Безпека 401 ■ Телекомунікації 401 ■ Кабельне телебачення 403 ■ Доступ до Інтернету 404

Спробуйте самі 404**Дивіться також 405****22 Розслідування діяльності фінансових установ та страхових компаній 406****Розслідування діяльності фінансових установ 407**

Державні регулятори 408 ■ Банки 410 ■ Ощадно-позикові установи 412 ■ Кредитні спілки 412 ■ Компанії-емітенти кредитних карток 414 ■ Інвестиційні компанії та пайові інвестиційні фонди 415 ■ Муніципальні облігації 416

Розслідування проблематики 417

Редлайнінг та реінвестування в громаду 417 ■ Інсайдерські операції 418 ■ Високоризикові операції 419 ■ Відмивання грошей 420

Розслідування у сфері страхування 421

Страхування життя 422 ■ Автострахування 423 ■
Страхування домовласників та іншого майна 425 ■ Комерційне та професійне страхування 426

Розслідування учасників ринку 426

Компанії та їхні фінанси 426 ■ Страхові агенти 428 ■
Державні регулятори 429 ■ Уряд як страховик 430 ■
Страхування від нещасних випадків на виробництві 431

Спробуйте самі 432

Дивіться також 433

23 Розслідування у сфері нерухомості та житла 434

Відстеження документів: пошук документів про нерухомість 436

Реєстри власності 436 ■ Документи державних органів 437 ■
Застави 438 ■ Іпотечні документи 440

Проблемні питання для розслідувань у сфері нерухомості 442

Вартість нерухомості та податкова оцінка 442 ■ Орендодавці та орендарі 444 ■ Забудова, зонування та зміни в зонуванні 445 ■
Нові забудови 447 ■ Житло для людей з низьким рівнем доходу 448

Спробуйте самі 450

Дивіться також 451

Подяка 452

Показчик 455

Журналістські розслідування у ХХІ столітті: актуальність і виклики

У сучасному світі журналістські розслідування залишаються однією з найважливіших форм журналістики. Вони є не лише способом інформування суспільства, але й інструментом контролю за владою, бізнесом, військовими структурами, неурядовими організаціями. Вони забезпечують суспільство правдою — навіть тоді, коли ця правда є незручною чи небезпечною.

За останні десятиліття журналістика зазнала тектонічних змін: скорочення традиційних друкованих видань, поява цифрових платформ, розвиток соціальних мереж. У результаті значна частина редакцій у США та світі припинила існування: понад 2000 газет зникли лише за останнє десятиріччя, а кількість журналістів у штатах традиційних медіа скоротилася більш ніж удвічі.

Водночас розслідувальна журналістика не зникла — вона частково перемістилася до незалежних некомерційних редакцій, громадських ініціатив та міжнародних консорціумів. У нових умовах вона отримала нове дихання, поєднавши традиційні принципи професії з сучасними цифровими технологіями.

Український контекст

Особливої ваги розслідувальна журналістика набуває в Україні. В умовах повномасштабної російсько-української війни журналісти не лише інформують суспільство про перебіг подій, а й документують воєнні злочини, викривають схеми привласнення гуманітарної та військової допомоги, аналізують корупційні ризики в державних закупівлях, а також протидіють системній дезінформації з боку ворога. У цих умовах роль розслідувача значно зростає, а його матеріал стає інструментом справедливості.

Для того щоб отримати найбільшу користь від посібника, слід бути ознайомленим з актуальною ситуацією медіа в Україні.

Війна призвела до кризового падіння рівня безпеки роботи журналістів. Крім загибелі, багато медійників поранені та ув'язнені. Руїнації зазнали чимало редакцій, було знищено їхнє майно. Значна кількість журналістів мусила виїхати з прифронтових районів.

Початок повномасштабного вторгнення приніс різке зростання інформаційних потреб мешканців прифронтових та деокупованих територій. В умовах складнощів з електрикою та зв'язком друковане слово про події «на сусідній вулиці» набуло додаткової ваги. Такі газети, а з налагодженням інтернет-зв'язку й місцеві інформаційні сайти, стали для населення ознакою стабільності та підґрунтям для прийняття усвідомлених рішень щодо вибору моделей поведінки в складній ситуації. Не дивно, що такі газети, сайти, місцеві радіостанції опинилися у фокусі уваги як цільової аудиторії, так і профільних організацій, які допомагали їм знайти кошти на діяльність.

З початку війни українським журналістам довелося зробити важкий вибір. Як працювати далі? Чи не допомагає критика влади під час війни ворогу? Але *loyalty journalism* не знайшов масштабного відгуку серед українських журналістів, які продовжили професійну роботу щодо розслідування зловживань та корупційних оборудок. З початку війни можна виділити розслідування «Дзеркала тижня» щодо зловживань у системі постачання зброї, після початку повномасштабного вторгнення — численні розслідування журналістів Bihus.Info.

В умовах повномасштабного вторгнення гостро стоїть проблема формування критичного мислення. У гібридній війні Росія широко використовує дезінформаційні та пропагандистські інструменти, тому здатність населення розпізнавати дезінформацію, навички перевірки змісту повідомлень набувають критичного значення. Медіаграмотність в Україні розвивається з 2010 року. Нині Україна є визнаним лідером у сфері медіаграмотності серед країн пострадянського простору.

Чому цей посібник важливий?

Американський «Посібник з журналістських розслідувань» Бранта Г'юстона та Марка Горвіта, що з 1983 року витримав шість перевидань, є класикою жанру. Його мета — надати студентам і журналістам-практикам системні знання та інструменти. У книзі поєднані методологія, реальні приклади та практичні завдання.

Автори нагадують про символічний момент: перша конференція IRE (Investigative Reporters and Editors) у червні 1976 року зібрала понад 300 журналістів. Вона відбулася невдовзі після загибелі репортера Дона Боллза, убитого через замінований автомобіль у Феніксі. У відповідь колеги створили «Аризонський проєкт» — спільне розслідування, що довело: журналіста можна вбити, але правду — ніколи.

Для України цей посібник має особливе значення. Попри те, що у 2024 році країна піднялася на 62 місце в Індексі свободи преси (RSF), проблеми залишаються: вплив олігархів, ризики для журналістів, потреба в захисті

незалежності медіа. Саме тому поради з безпеки та цифрової гігієни, викладені в книзі, є надзвичайно актуальними.

Дуже актуально виглядають і ключові теми, що висвітлюються в посібнику. Автори виокремлюють:

- Основи розслідувань — принципи точності, документування, використання багатьох джерел, здорового скептицизму та наполегливості.
- Журналістика даних — аналіз великих масивів інформації, створення баз даних, використання електронних таблиць, статистичних програм і методів візуалізації.
- Співпраця в розслідуваннях — від легендарного «Аризонського проєкту», коли десятки журналістів разом продовжили роботу вбитого колеги, до міжнародних ініціатив на кшталт Panama Papers.
- Соціальна справедливість — розслідування, що стосуються дискримінації, нерівності, зловживань щодо вразливих груп.
- Етика журналіста-розслідувача — баланс між суспільним інтересом, безпекою інформаторів та відповідальністю перед читачем.
- Практичні вправи — завдання «Спробуйте самі», які дають змогу відпрацювати методи розслідування в реальних умовах, використовуючи доступні ресурси.

Ці напрями особливо цінні для України: від контролю за використанням міжнародної допомоги — до документування злочинів проти людяності.

Опираючись на інформацію з цього посібника ми виокремили кілька ключових аспектів та навичок, які мають засвоїти журналісти-розслідувачі:

1. Методологічна підготовка — успішне розслідування починається з чіткого плану, розуміння теми та визначення джерел інформації.
2. Етичні стандарти — дотримання правди, повага до приватності та уникнення маніпуляцій є головними орієнтирами журналіста.
3. Аналітичні навички — уміння об'єднувати факти, аналізувати документи та інтерпретувати дані дозволяє виявляти приховані зв'язки та корупційні схеми.
4. Технічні інструменти — сучасні цифрові технології, бази даних, OSINT-методи значно розширюють можливості для збору інформації.
5. Комунікація та презентація — навіть найкраще розслідування втрачає силу без чіткої та доступної подачі матеріалу для аудиторії.

Зауважимо, що посібник має дуже ґрунтовну практичну компоненту. Так, приклади класичних журналістських розслідувань, які наводяться у виданні є актуальними для України та часто безпосередньо її стосуються.

Не можна оминати й розділ посібника, присвячений пошуку та аналізу бази даних для проведення журналістського розслідування.

У цьому розділі автори поставили за мету дати журналістам потужний інструмент для трактування актуальних подій. Особливо коли дослідник має

справу з неструктурованими даними, зокрема текстами й відео. Це зроблено на реальних прикладах: публікації газети *The New York Times*, яка ретельно проаналізувала бази даних у ході розслідування, що згодом принесло їй Пулітцерівську премію, про небезпечні та іноді смертельні умови праці робітників у США, а також про аварії на залізничних переїздах.

Цікавим є досвід дослідження і репортерів *Bayerischer Rundfunk* та *Der Spiegel* у Німеччині, які виявили дискримінацію щодо іноземців, особливо з арабськими та турецькими іменами, опитавши 8 тисяч орендодавців.

Проведення журналістських досліджень, безумовно, неможливо без використання сучасних цифрових технологій. У посібнику саме цьому присвячений окремий розділ, що є дуже слушним та доречним. Автори наводять приклад про досвід газети *Atlanta Journal-Constitution*, яка за допомогою сучасних технологій завантажила та проаналізувала дані з 50 штатів про лікарів, які були притягнуті до дисциплінарної відповідальності, і виявила, що медики в кожному штаті зловживали своїми повноваженнями щодо пацієнтів і, навіть коли їх викривали, уникли покарання.

Дуже цікавим є і нестандартні форми проведення журналістського дослідження, а також публікація їхніх результатів, які наводяться в посібнику. Так, у своєму класичному журналістському розслідуванні, — пишуть автори посібника, — газета *Chicago Sun-Times* створила фіктивний бар під іронічною назвою «Міраж», щоб задокументувати корупційні дії державних службовців, які вимагали хабарі від власників малих підприємств за те, що дозволяли їм продовжувати свою діяльність. Повчально, нестандартно, інноваційно. Вважаємо, що нашим журналістам варто взяти цей приклад до уваги.

Отже, на багатьох прикладах автори довели важливість уміння працювати з таким аналізом даних журналістів, щоб зробити якісне та достовірне журналістське розслідування.

Зауважимо, що сьогодні українські журналісти широко використовують бази даних, щоб знайти корисну інформацію, контекст або ж для глибшого дослідження.

Так, українські журналісти-розслідувачі разом з європейськими колегами довели факт злочинів Росії у місті Бучі Київської області. Журналісти та OSINT-аналітики (*Bellingcat*, *NYT*, *BBC* тощо) зібрали супутникові знімки, геолокацію, свідчення місцевих мешканців, записи камер спостереження.

Журналістське розслідування підтвердило, що тіла жертв лежали на вулицях ще до відступу росіян.

Усе це ще раз доводить, що саме в результаті якісно проведених журналістських досліджень можна:

- захистити правду;
- зберегти довіру аудиторії;

- боротися з дезінформацією;
- пильно спостерігати за діяльністю влади та політикуму;
- фіксувати воєнні злочини проти України з метою подальшого покарання винних.

Ще раз наголосимо, що справжньою методичною «родзинкою» є модуль під назвою «Спробуйте самі». У кінці вивчення кожної теми автори посібника пропонують читачам практичні вправи та завдання, надаючи покрокові інструкції їх виконання. У такий спосіб, автори надають можливість практично засвоїти теорію та етичні принципи проведення журналістських розслідувань, а також заохотити журналістів до рефлексії та професійного самоусвідомлення власного досвіду.

Наостанок про користь посібника саме для українських журналістів

Українські журналісти сьогодні працюють у надзвичайно складних обставинах: блекаути, обмежений доступ до джерел, ризики фізичного переслідування, системний тиск пропаганди. У таких умовах особливо важливо мати надійні інструменти й методологію, які дозволяють працювати ефективно й безпечно.

Цей посібник надає:

- Системність — покрокове розуміння, як будувати розслідування від пошуку теми до публікації.
- Методологію — чіткі принципи перевірки фактів, роботи з документами та базами даних.
- Приклади — від локальних історій до глобальних викриттів, які можуть бути адаптовані для українського контексту.
- Цифрові інструменти — сучасні методи аналізу даних, скрейпінгу, програмування, що дозволяють отримати інформацію навіть у закритих умовах.
- Ціннісну основу — нагадування, що завдання журналіста полягає в задоволенні інформаційних потреб аудиторії.

Завдяки цьому посібнику українські журналісти отримують не просто навчальне видання, а практичний дороговказ, який дозволяє залишатися на передовій професії навіть у надзвичайно небезпечних умовах. Він може стати настільною книгою для тих, хто документує воєнні злочини агресора, викриває корупційні схеми під час воєнного стану чи стежить за прозорістю використання міжнародної допомоги.

Дуже корисним є й те, що окрім формулювання базових принципів журналістського розслідування, наведення конкретних прикладів та практичних вправ, автори посібника зробили, на наш погляд, вдалу спробу окреслити

майбутнє журналістських розслідувань, яке дозволить спрогнозувати глобальні європейські та українські тренди.

З огляду на це, на наш погляд, журналістика розслідувань сьогодні має рухатися в кількох ключових напрямках:

1. Цифровізація та журналістика даних — аналіз масивів інформації (від офшорних документів до супутникових знімків) стає нормою. Журналісти використовують інструменти візуалізації, системи аналізу соціальних мереж, що дозволяють бачити зв'язки й тренди там, де раніше їх неможливо було помітити.
2. Міжнародна співпраця — глобальні проєкти на кшталт Panama Papers чи Pandora Papers довели, що складні схеми ухилення від податків, відмивання коштів або транснаціональної корупції можливо викривати лише завдяки командній роботі сотень журналістів з різних країн. Така модель стає стандартом у світі.
3. Кібербезпека та захист джерел — у цифрову добу головним викликом стає безпека даних і анонімність інформаторів. Використання шифрування, спеціальних платформ для анонімних зливів (на кшталт SecureDrop) стає обов'язковою частиною роботи.
4. Соціальна справедливість — теми дискримінації, прав меншин, гендерної рівності, міграції та екології стають важливими об'єктами розслідувань.
5. Журналістика у воєнний час — новий напрям, що поєднує класичні методи з документуванням злочинів проти людяності. В Україні цей аспект набуває особливої ваги: журналісти фактично працюють на перетині журналістики, правозахисту та міжнародного правосуддя.
6. І суто український тренд полягає в тому, що для України майбутнє розслідувальної журналістики означає синтез антикорупційної тематики з воєнною журналістикою. Розслідувачі стають не лише спостерігачами, а й хронікерами історії, які документують докази для міжнародних трибуналів. Вони формують архів правди, який стане частиною пам'яті нації й важливим інструментом побудови справедливого майбутнього.

Висновки

Журналістське розслідування — це не лише професійна діяльність, а й соціальна відповідальність. Через ретельний аналіз фактів, перевірку джерел та критичне мислення журналісти створюють міцний фундамент для довіри суспільства до інформації.

Таким чином, журналістське розслідування — це синтез науки, мистецтва й етики. Посібник покликаний слугувати не лише навчальним матеріалом, а й орієнтиром для практичної роботи, формуючи професійне мислення та відповідальне ставлення до суспільства.

Слід пам'ятати, що якісний журналіст завжди залишається критично вдумливим спостерігачем, здатним відстоювати правду навіть у складних умовах. Успіх розслідування залежить не лише від знань і навичок, а й від стійкості, наполегливості та прагнення робити суспільство більш прозорим і справедливим, — саме на ці принципи й наголошують автори посібника.

У ХХІ столітті розслідувач — це не просто спостерігач, а зберігач суспільної пам'яті й захисник справедливості. І саме такі посібники стають практичним дороговказом для нових поколінь журналістів.

Протягом понад двадцяти років Академія української преси займається перекладом та просуванням кращих зразків західної літератури для навчання журналістів. На сьогодні — це 35 найкращих видань у своїй галузі. Предметом нашої гордості є те, що на факультетах та в інститутах журналістики України студенти навчаються за підручниками та посібниками, які прийшли в українські аудиторії за нашого посередництва.

Усі перекладні підручники (у тому числі й той, який ви тримаєте в руках) охоплює чудова риса: вони мають практичний характер. Це допомагає молодим журналістам та медіапедагогам організовувати свою роботу, створювати оригінальні та професійні матеріали, якомога повніше задовольняти інформаційні потреби аудиторії. Саме за цими підручниками та посібниками вчаться студенти журналістики в західних країнах. І за ними навчаються і їхні українські колеги.

Ми щиро вдячні видавництву Bedford, Freeman & Worth Publishing Group за люб'язну згоду на переклад та видання цієї корисної та цікавої праці українською мовою.

Це видання не побачило б світ без підтримки, здійсненої відділом публічної дипломатії посольства США в Україні.

Валерій Іванов, доктор філологічних наук,
професор, президент Академії української
преси

Тетяна Іванова, доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри соціальних
комунікацій Маріупольського державного
університету